

De fotograaf Carl Wilhelm Bauer (1844-1911)

In de zomer van 2015 schonken de erven J.C.P. Boender (1937-2015) elf foto's aan het Zeeuws Genootschap. Het zijn opnames van gebouwen en straten in Middelburg, gemaakt door Carl Wilhelm Bauer. De foto's, groot formaat circa 28 x 38 cm, zijn opgenomen in de *Zelandia Illustrata*, de historisch-topografische atlas van het Zeeuws Genootschap, in beheer bij het Zeeuws Archief. De geschonken foto's zijn een mooie aanvulling op de circa 230 foto's, portretten, topografische opnames en historische gebeurtenissen, gemaakt door Bauer en aanwezig in de *Zelandia Illustrata*. Enige hiervan heeft Bauer zelf aan het Genootschap geschonken en een enkele heeft het Genootschap van hem gekocht.

De ateliers van C.W. Bauer

Goes

In de negentiende eeuw stagneerde de welvaart, ook in Midden-Zeeland. Voor de economische ontwikkeling was verbetering van de infrastructuur van groot belang. Plannen waren er genoeg. Het duurde echter tot 18 augustus 1860 voordat de Spoorwegwet werd aangenomen waarin werd bepaald dat de staat het Nederlandse spoorweginfrastructuur verder zou aanleggen met onder andere de lijn Roosendaal-Bergen op Zoom-Goes-Middelburg-Vlissingen. De Nederlandse regering had zich in 1839 krachtens het traktaat met België verplicht een eventuele afdamming van een van de zijarmen van de Schelde te compenseren door het graven van een kanaal. Om de aanleg van de Zeeuwse spoorlijn te kunnen verwezenlijken moesten het Kanaal door Zuid-Beveland en het Kanaal door Walcheren worden gegraven. In 1865 werd er hard gewerkt aan de totstandkoming van de spoorlijn naar Goes, die in 1868 gereedkwam, en het graven van het Kanaal door Zuid-Beveland, opengesteld voor de scheepvaart in 1866. In Zeeland had men hoge verwachtingen van de spoorlijn. De welvaart zou weerkeren.

Hoogstwaarschijnlijk aangetrokken door de uit te voeren werken en de verwachte toename van de welvaart vestigde de in Kleef geboren Carl

Wilhelm Bauer zich in 1865 in Goes. Hij sloot een overeenkomst met de aldaar gevestigde apotheker en fotograaf P.A. Hochart (Goes 1829 - IJzendijke 1872). De heren werkten in een "Glazen Atelier" in de Prins van Oranje. Hier kon men portretten alsmede stereoscopische familieportretten en stereoscoopplaatjes van stads- en plattelandsgezichten laten vervaardigen.

De samenwerking liet kennelijk vrij snel te wensen over, want via een advertentie in de *Goessche Courant* van 11 december 1866 liet Bauer weten dat hij niet meer werkzaam was in het atelier van Hochart. Bovendien stond hij niet meer in voor de foto's van Hochart, al waren ze gemaakt van door Bauer vervaardigde clichés. Bauer hoopte snel nieuwe huisvesting te vinden en was voortaan te spreken in zowel het atelier in de Prins van Oranje als ten huize van de heer J.J. de Graaff in de Magdalenastraat. Tevens was er voor liefhebbers gelegenheid de kunst van het fotograferen bij hem te leren. De dertienjarige Ernst Ferdinand van Wedel, afkomstig uit Gummersbach, trok in 1866 bij Bauer in als leerling. Twee jaar later vertrok hij uit Goes.

Of de onenigheid met Hochart was bijgelegd is niet bekend, maar in maart 1867 werkte Bauer weer in het atelier in de Prins van Oranje. Het was echter van korte duur, want in oktober opende hij een nieuw atelier in de Lange Kerkstraat C 9. Tijdens een korte afwezigheid van Bauer 'kraakte' de meubelverkoper J.J. Quist (Steenbergen 1846 - Amsterdam 1918) de woning van Bauer en prees zich van daaruit aan als fotograaf. Bauer opende daarop in mei 1869 een nieuw atelier in de Lange Kerkstraat C 28, bij schoenmaker De Witte. Hij hoopte dat hij de gunst en het vertrouwen van de afgelopen vier jaar, ondervonden door een accurate werkwijze, mocht behouden. Quist had het vak geleerd in het atelier van J.P. Cornelissen, fotograaf te Rotterdam. Cornelissen beval Quist aan voor het maken van portretten, topografische gezichten en dergelijke. Waarschijnlijk heeft Bauer voornamelijk op het gebied van *cartes de visite* concurrentie ondervonden van Quist. De Parijse fotograaf Dis-

déri had in 1854 een toestel met vier lenzen ontworpen. Daarmee konden met één belichting vier dezelfde negatieven op een plaat worden gezet. Bij het afdrukken van de plaat verkreeg men vier identieke portretten c.q. cartes de visite. Door de relatief lage prijs was deze methode na 1860 snel populair geworden.

Naast cartes de visite en portretten kon Bauer portretten vervaardigen in olieverf. Deze nieuwe techniek had hij ontwikkeld in samenwerking met de kunstenaar J. Merlier in Brussel. Volgens Bauer waren deze portretten zo geslaagd dat er direct na de eerste proef al een tiental was besteld door Goese kunstminnaars. In de *Goessche Courant* van 5 november 1869 werd lovend over deze portretten geschreven. Men durfde dan ook het atelier van de heer Bauer voor deze nieuwe techniek aan te bevelen.

Bauer wisselde in 1870 in Goes nogmaals van atelier. Het werd nu ondergebracht in het meubelmagazijn van Thewes in de Magdalenastraat. Het nieuwe atelier, met een glazen dak, was elegant ingericht en dagelijks geopend van acht uur 's morgens tot vijf uur 's middags. Later moest Bauer dit corrigeren: bij regenachtig weer tot drie uur. In dit atelier vervaardigde hij onder andere salonportretten à la Salomon te Parijs – ook een nieuwe methode – en portretten geschilderd in olie- en aquarelverven en noemde hij zich “artiste photographe”.

Middelburg

In 1872 vatte Bauer het plan op om naast zijn fotografisch atelier in Goes een tweede in Middelburg te openen dat naar de nieuwste eisen van de tijd zou worden ingericht. Hij hoopte daar hetzelfde vertrouwen te ondervinden als hij in Goes genoot. Tevens vroeg hij in Middelburg een woning of onderhuis te huur, met vrij gebruik van een tuin, liefst op goede stand. In november dat jaar liet hij weten dat hij zich als fotograaf had gevestigd in het atelier en de woning van wijlen H.H. Roelse (1832–1872), Dam Zuidzijde G 92 te Middelburg. Roelse was de eerste in Middelburg die met fotografie in zijn levensonderhoud voorzag en had in 1862 zijn atelier verbouwd en voorzien van een houten constructie die de Kui-

perspoort overspande. Bauer zou hier op dinsdag, woensdag en zaterdag van 's morgens 10 tot 's middags 2 uur werkzaam zijn. De andere dagen was hij in Goes. Men kon bij hem terecht voor het laten maken van foto's vanaf medaillon tot levensgroot, naar de laatste uitvindingen.

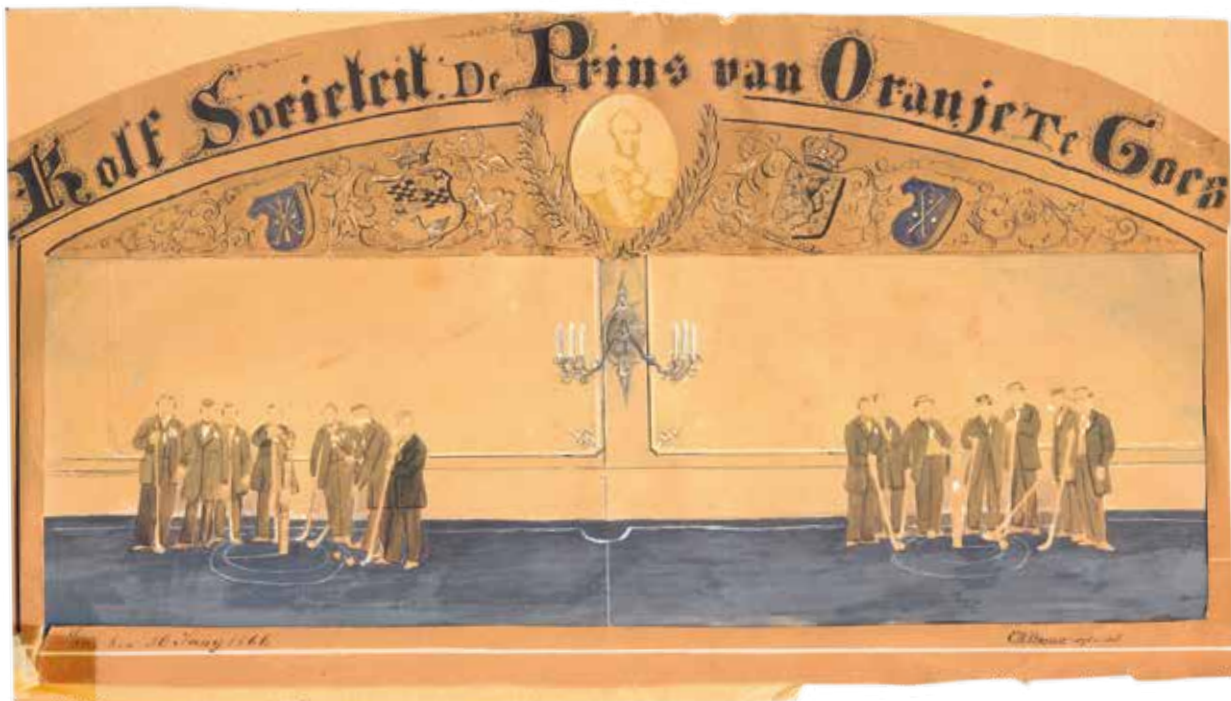
Lange Burg, Middelburg, ca. 1900. Foto C.W. Bauer. ZA, ZG, Z1, aanwinst 1052.

Vanaf 1876 was Bauer dagelijks werkzaam in Middelburg. Hij volgde de ontwikkelingen in de fotografie en ging over tot het vervaardigen van foto's in kooldruk (*procédé de carbon*) die door tijd noch licht werden aangetast. Daarnaast beval hij zichzelf aan voor het vervaardigen van gere-toucheerde en geglaceerde foto's, tot levensgroot formaat.

In 1879 verhuisde zowel het gezin Bauer als het atelier naar de Sint Janstraat H 202 in Middelburg.

Een verslaggever van de *Middelburgsche Courant* nam in 1891 een kijkje in het nieuwe atelier dat Bauer achter deze woning had laten bouwen. Hij was vol lof. Het atelier was in steen opgetrokken en op artistieke wijze ingericht. Het dak was

Links: de prinsen en prinsessen Von Wied in Zeeuwse boeren-dracht. Foto C.W. Bauer, 1889. ZA, ZG, Z1, aanwinst 352-196.

De Goese kolfclub waarvan Bauer in 1866 lid werd, hield sociëteit in de Prins van Oranje waar Bauer op dat moment zijn atelier had. Foto C.W. Bauer, 1866, ingekleurd. Gemeentearchief Goes, HTA.

Meisjes uit Westkapelle. Foto C.W. Bauer, 1894, ingekleurd door J.H. Hollestelle. Zeeuws Museum, collectie ZG.

niet, zoals tot op dat moment toegepast, geheel van glas. Het licht viel slechts van één kant en tot de helft van het atelier naar binnen. Hierdoor werd een goede belichting van de te fotograferen objecten of personen verkregen. De nieuwste apparatuur was aanwezig. Tevens paste Bauer de belangrijkste uitvindingen op fotografisch gebied toe, zoals snelwerkende droge platen. In het nieuwe atelier werkte hij op fotochromatische wijze, hetgeen fraaie foto's opleverde. Men kon ook zogeheten genreportretten laten maken van zowel volwassenen als kinderen in Zeeuwse klederdracht. Daartoe was er keurige boerenkleding voorhanden en ook voor het kleden zelf kon gezorgd worden. Voor deze service moest wel vooraf contact worden opgenomen.

Vlissingen

Bauer bleef zijn werkgebied uitbreiden. Naast dat in Middelburg opende hij in 1883 ook een atelier in Vlissingen, aan de Dokkade L 107. Dit atelier was net als dat in Middelburg bij iedere weersgesteldheid dagelijks geopend. Bauer stelde hier een vertegenwoordiger aan omdat hij zelf alleen dinsdag, vrijdag en zondag persoonlijk aanwezig

was. Door de nieuwste instrumenten en een grote verscheidenheid van stoffage kon hij ook in dit atelier alles vervaardigen wat op dit gebied verlangd werd. Zo paste hij “kooldrukphotografie” toe op porselein, een aardig sinterklaascadeau. In Nederland was email- en porseleinfotografie na 1862 een rage geworden.

In november 1885 brak er brand uit in Bauers Vlissingse atelier. Door de aanwezigheid van brandbaar materiaal kon het vuur zich snel uitbreiden, maar van alle kanten stroomde hulp toe zodat de brand al spoedig geblust was. Hoewel de schade groot was, kon er nog wel gewerkt worden. Desondanks besloot Bauer zijn atelier te verplaatsen. In januari 1886 kocht hij een stukje grond aan de Badhuisstraat in Vlissingen om er een woning en atelier te bouwen. Aan het eind van dat jaar waren huis en atelier gereed. De woning werd verhuurd. Het nieuwe atelier was dagelijks geopend. Bauer was dinsdag, vrijdag en zondag persoonlijk aanwezig. De andere dagen nam de heer Muns de zaken waar.

Opdrachten

Nog maar net in Goes gevestigd, kreeg Bauer samen met de fotografen Pieter Oosterhuis (1816-1885) en Dirk Niekerk (1824-1885) in 1867 opdracht tot het vastleggen van de waterstaatkundige werken ten behoeve van de aanleg van de Zeeuwse spoorlijn. Zijn leven lang heeft Bauer van de Waterstaat opdrachten ontvangen om dit soort grote projecten in heel Nederland te fotograferen.

Een andere belangrijke opdracht was het fotograferen van de Grote Kerk in Veere. Met de invasie van de Engelsen in 1809 had dit gebouw zijn functie als kerk verloren. Het had allerlei bestemmingen gehad: hospitaal, kazerne, bedelaarswerkhuis en opslagruimte. In het gebouw waren de ramen dichtgemetseld en vier vloeren met negen zalen aangebracht. De vesting Veere werd in 1861 opgeheven en het rijk bood de kerk te koop aan aan de kerkelijke gemeente. Een wetsontwerp voor de verkoop werd in 1874 bij de Tweede Kamer

De Loskade te Middelburg. Foto C.W. Bauer, ca. 1900. ZA, ZG, ZI, aanwinst 1057.

ingediend. De kerkenraad wilde het gebouw wel kopen om het daarna te laten slopen, waarmee ze een aardig geldbedrag zou verdienen. Toen het wetsontwerp al was ingediend kwamen de rijksarchitect Pierre J.H. Cuijpers en jhr. mr. Victor E.L. de Stuers, referendaris voor Kunsten en Weten-

Bauer heeft hierna nog menig monument in Zeeland gefotografeerd, onder andere in opdracht van de in Middelburg woonachtige J.A. Frederiks. Deze was zijn loopbaan begonnen op het bureau van de hoofdingenieur van de Waterstaat te Middelburg en via de aannemersfirma Van Uije was

De Markt te Middelburg. Foto C.W. Bauer, ca. 1900. ZA, ZG, ZI, aanwinst 1055.

schappen, alsnog in actie om te voorkomen dat de kerk verkocht en gesloopt zou worden. Zij dwongen de Tweede Kamer tot het vragen om meer informatie. De architect Hugo P. Vogel uit Den Haag werd gevraagd de kerk te bekijken en advies uit te brengen. Bauer kreeg van de minister van Financiën in 1875 opdracht om foto's van zowel het interieur als het exterieur van de kerk te maken. Deze foto's worden beschouwd als de eerste in Zeeland gemaakte monumentenfoto's. Het advies van Vogel was negatief. Er waren te veel vernielingen in het kerkgebouw aangebracht. De kerkvoogden waren vervolgens niet bereid het gebouw te aanvaarden onder de verplichting het te moeten behouden. Uiteindelijk werd besloten de kerk niet te verkopen.

hij bouwkundig opzichter geworden. In die functie was hij betrokken bij de restauratie van de Abdij in Middelburg (1885-1910) en liet hij Bauer foto's maken. Ook bij de restauratie van de kerk in Kapelle (1885-1910) werd Frederiks geraadpleegd en mocht Bauer enige foto's maken.

Een andere activiteit van Bauer was het samenstellen van albums. Zo leverde hij twaalf foto's die hij in 1889 in Middelburg had gemaakt op de tentoonstelling 'Nijverheid en Kunst toegepast op nijverheid' voor een album dat aangeboden werd aan mr. G.N. de Stoppelaar, voorzitter van de tentoonstellingscommissie. De Stoppelaar op zijn beurt bood deze twaalf foto's tijdens een gemeenteraadsvergadering in april 1890 namens Bauer ten geschenke aan de oudheidkamer.

Andere opdrachten waren het maken van foto's voor albums van vertrekken functionarissen, zoals H.P.J. Tutein Nolthenius die van 1888 tot 1897 burgemeester van Vlissingen was. Bij zijn vertrek naar Apeldoorn ontving hij namens de gemeenteambtenaren een album met veertien foto's van Bauer in platinadruk, van onder andere de raadszaal, de burgemeesterskamer en de oudheidkamer.

In augustus 1894 bezochten koningin-regentes Emma en prinses Wilhelmina Zeeland. Hierbij werden meisjes in Zeeuwse klederdracht aan de vorstinnen voorgesteld. Als aandenken aan dit bezoek werd een album samengesteld met foto's van Bauer van de meisjes. Bauer liet deze foto's inkleuren door de in Middelburg geboren kunst schilder Jacob Huijbrecht Hollestelle (Middelburg 1858 - Dordrecht 1920), die al sinds 1884 tekenleraar in Dordrecht was. Naast de twee albums met ingekleurde foto's voor de vorstinnen werden er nog twee vervaardigd, een voor het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen en een voor het Rijksmuseum in Amsterdam.

Het dagelijks werk van Bauer bestond uit het fotograferen van cartes de visite, grote salonpor-

Carte de visite van Jan Adriaan Frederiks. Foto C.W. Bauer, 1901. ZA, ZG, ZI, IV-154-153.

treten, straten, gebouwen en landschappen in Zeeland. Een deel van zijn werk werd via de boekhandel verkocht.

Toerisme

Hoewel in 1837 het Badpaviljoen en in 1866 het Badhotel in Domburg waren geopend, was het aantal toeristen gering gebleven. Pas na de opening van de spoorlijn in 1872 en de aansluitende dienst van de Stoomvaart Maatschappij Zeeland op Engeland was het toerisme aanzienlijk toegenomen. Bauer adverteerde vanaf 1885 in het *Domburgsch Badnieuws* dat hij in de zomer groepeeren aan het strand in Zeeuwse dracht fotografeerde. Hij kon voor Zeeuwse kleding zorgen.

Dokter Mezger liet in 1886 in Domburg de villa Irma bouwen waar hij al spoedig patiënten uit binnen- en buitenland behandelde. Een van deze patiënten was de koningin van Roemenië.

Fragment van de triomfboog in de Grote Kerk te Veere.
Foto C.W. Bauer, 1875. ZA, ZG, ZI, II-1091-3.

Bauer viel in 1889 de eer te beurt de koningin en de prinsen en prinsessen Von Wied tijdens hun verblijf in villa Duinoord in Domburg te mogen fotograferen. De volgende dag kon hij de koninklijke familie de foto's bij hun vertrek met de trein vanuit Middelburg overhandigen. Hij kreeg toe-

oprichten van een vereniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer in Middelburg en omstreken, nam Bauer zitting in zowel de voorbereidingscommissie (1892) als in het bestuur (1894). Voor de eerste *Gids van Walcheren*, die verscheen in september 1892, leverde hij de foto's.

Badstrand te Domburg met badpersoneel: Sinke en dochter Maatje Laurina bij de badkoets van Mauer. Foto C.W. Bauer, ca. 1885. ZA, ZG, ZI, II-2388-2.

stemming om een kabinetsportret van de koningin en een groepsfoto van de gehele familie in de handel te brengen. Een jaar lang heeft hij daarna zowel in het Nederlands als in het Duits geadverteerd met het feit dat hij de koningin van Roemenië had mogen fotograferen. Hij voegde daaraan toe dat men bij hem dagelijks portretten kon laten maken, ook in Zeeuwse dracht, en van groepen aan het strand, in de duinen of in hotels.

Bauer was doordrongen van het belang van toerisme voor Zeeland. Toen de Vereniging Uit het Volk Voor het Volk het initiatief nam tot het

Faillissement

Bauer wist zich in Zeeland een goede naam als fotograaf te verwerven. Zijn foto's werden gunstig beoordeeld en hij kreeg er veel onderscheidingen voor. Zo waren er in 1877 een bronzen medaille voor zijn foto's op de tentoonstelling van de Amsterdamsche Photographen Vereeniging in Amsterdam en in 1889 een zilveren medaille bij de Zeeuwse tentoonstelling van Nijverheid in Middelburg.

Ook ontving hij uitnodigingen om lezingen te geven. Het Natuurkundig Gezelschap in Middelburg, opgericht in 1780, organiseerde in de wintermaanden lezingen. In 1885 werd Bauer uitgenodigd als spreker. Bijna tien jaar later, in 1894, volgde een tweede uitnodiging om vier lezingen te houden over "De photographie, hare ontwikke-

Links: het kantoor van de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingen Verkeer in Middelburg en Omstreken op de Markt te Middelburg. Foto C.W. Bauer, 1892. ZA, ZG, ZI, II-725-2.

Gezicht in de Noordstraat te Domburg. Foto C.W. Bauer, ca. 1890. ZA, ZG, ZI, II-2383.

De Nederlands-Hervormde kerk te Kapelle, gerestaureerd van 1881 tot 1890. Foto C.W. Bauer. ZA, ZG, ZI, II-2950-2.

ling tot op heden". Tijdens zijn verhaal deed hij proeven en toonde hij door hem gemaakte foto's.

In 1894 werd in Middelburg een dependance van de vereniging Ons Huis opgericht. Deze vereniging stelde zich ten doel volkshuizen te exploiteren waar mannen en kinderen uit de

delburg van de Vereeniging tot Bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid in Nederland een avond. H. Japikse, directeur van de Rijks Hogere Burgerschool in Middelburg, hield een voordracht over de ontdekking van professor Röntgen. De avond werd besloten met het tonen

Het indijken van de Schengepolder. Foto C.W. Bauer, 1874. ZA, ZG, ZI, III-336-3.

arbeidersklasse hun maatschappelijke kansen konden vergroten los van politieke of godsdienstige stromingen. De Middelburgse vrijmetse-laarsloge La Compagnie Durable steunde Ons Huis met een geldschenking en Bauer, die lid was van de loge, bood aan twee avonden iets over fotografie te komen vertellen. Deze lezingen vonden plaats begin 1895. Hij vertelde over de grote vlucht die de fotografie had genomen en de veelzijdige toepassingen die zij vond op het gebied van kunst en wetenschap. Tevens voerde hij verschillende proeven uit. Het waren zeer geslaagde avonden.

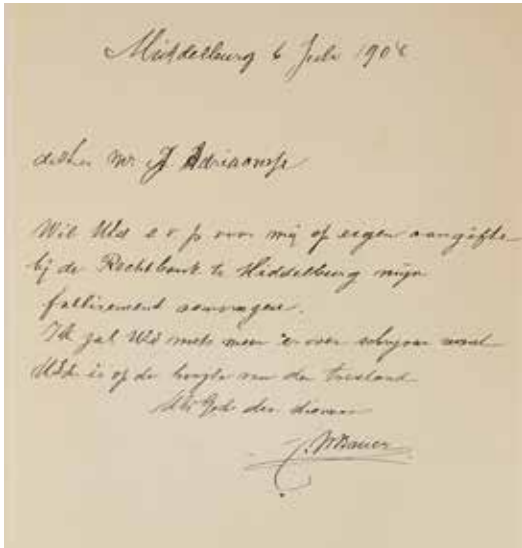
In januari 1897 organiseerde de afdeling Mid-

van een röntgenfoto die Bauer aan het einde van de lezing had genomen van de hand van een meisje en die hij in enkele minuten had ontwikkeld. Op het negatief was het beendergestel van de hand duidelijk zichtbaar.

In zijn persoonlijk leven zat het Bauer niet mee. Hij kreeg zeven kinderen, vijf meisjes en twee jongens. Twee meisjes overleden op zeer jonge leeftijd. Zijn jongste zoon, zijn naamgenoot, overleed toen hij zeventien was en zijn echtgenote Eveline Victorine Augusta Ahrensman stierf plotseling in 1904.

Ook in zakelijk opzicht begon het hem tegen te zitten. Hij klaagde rond 1900 over "slappe tij-

den” en ondervond bovendien steeds meer concurrentie van onder anderen de Middelburgse fotografen Eppe Helder en Gerben Hiemstra. In 1906 verhuisde hij nogmaals, nu gedwongen door financiële problemen. In de Noordstraat C 31 in Middelburg opende hij een nieuw atelier. De

ZA, Archief Arrondissementsrechtbank inv.nr. 907.

zaken namen echter geen keer. Op 7 juli 1907 werd Bauers faillissement bij de rechtbank ahangig gemaakt. De inboedel werd getaxeerd op f 1.032,-, waaronder het atelier, drie fototoestellen en fotografiehulpmiddelen met een gezamenlijke waarde van f 470,-. Bij de verkoping bracht de totale inboedel f 661,73 op. Buiten de inboedel was een fotografietent van f 438,78, niet betaald gehouden, die verkocht werd voor f 150,-. Bauer bleek ook nog schulden te hebben bij onder anderen mevrouw L.M.C. Neijts-Ahrensman in Nijmegen. In 1887 had hij bij haar een lening afge-

sloten van 1.200 gulden waarover nog vijftien jaar rente verschuldigd was. Wel was er 500 gulden afbetaald. Bij de firma E. Fischel jr. in Amsterdam, een gerenommeerde zaak voor artikelen op fotografisch gebied, had hij een schuld van f 1.472,94. Aan de andere kant waren er mensen die Bauer nog moesten betalen voor geleverde foto's, onder wie J.A. Frederiks voor een bedrag van 75 gulden. Bij vonnis van de Arrondissementsrechtbank werd Bauer op 8 juli 1908 failliet verklaard. Hij woonde toen al niet meer in Middelburg. Hij was naar Breda vertrokken, waar hij in 1911 overleed.

Bronnen

- Zeeuws Archief (ZA), Arrondissementsrechtbank Middelburg, inv.nr. 907.
- ZA, Natuurkundig Gezelschap, inv.nr. 16.
- ZA, Archief Vereniging Vreemdelingen Verkeer Middelburg, inv.nrs. 26 en 27.
- ZB | Planbureau en Zeeuwse Bibliotheek, Krantenbank.
- Pieter Fagel, *Zeven eeuwen Veere*, Den Boer, Middelburg 1983.
- Roosanne Goudbeek, '(Anti)monumentenfotografie. De oudste serie foto's van de Grote Kerk in Veere, in: *De Wete*, 2014 nr. 4.
- Roosanne Goudbeek, 'Bruggen en Buitens. Verkenning van het Zeeuwse landschap door Carl Wilhelm Bauer', in: *Fotografisch Geheugen*, 2013 nr. 78.
- Clemens van Kempen, Ina Herbers, *La Compagnie Durable. 225 jaar Middelburgs Verenigingsleven*, Middelburg 1995.
- I.Th. Leijerzapf, *Fotografie in Nederland 1839-1920*, Den Haag 1978.
- Adri Verburg en Josephine van Bennekom, *In Zeeuws licht gevangen. Fotografie in Middelburg 1842-1870*, Zeeuwse Katernen, Middelburg 1994.